

»Vissza-visszanézek, jókedvűen próbálok elmenni, de látom rajtuk: a hangulat nem épp szilveszteri. Hanem inkább Arany János-i. Néz ki belőlük a lélek, mint toronyból a bakter.«

A kettőjük csendes szomorúsága, önkínzó nosztalgiaja mintha testvér lenne. Hasonló életerés, hasonló reagálás: szépen, okosan, csendesen.

Egyes vélemények szerint, amelyek a mű koncepcióját a műfaj meghatározásnál döntő szempontnak tekintik, Sütő könyve esetében igenis írói szociográfiával állunk szemben. A megállapítás — természetesen — részben helyes is. Csupán ennyivel kell kiegészítenünk: több is annál, minőségileg más is. Ahogy Illyés Gyula *Puszták népé*-nél, a szociográfia nála is élményszerű regényességé lényegül át. Minden bizonnyal a különböző véleményeknek megvan a maguk külön-külön bizonyítéka a műben, de egy szempontúságot jelentene, ha valamelyiket elsődlegesként emelnénk ki. Figyelmen kívül hagynánk így azt a tökéletes harmóniát, amelyet a mű legfőbb stílusértékének tartok.

»Tudósítás, önvallomás és személyes számvetés Sütő András új

könyve. A bölcsőről, szülőfalujáról ír, a megmaradás gondjairól.« »A naplójegyzeteket, a lírai vallomást, a népmozgalmi adatokat, a folklórt egységes epikai stílusba olvasztotta a személyes vallomás forrósága; a „nem menekülhetsz” és a „semmit sem tehettem” összefonódó érzületek — olvashatjuk Czine Mihálynál.

A fenti idézet egyúttal választ ad arra a kérdésre is, amely szintén a vitákban merült fel: vajon nem íródhatott volna-e meg Sütő könyve egy mórliczi méretű realista regény, vagy esetleg egy tudományos igényű szociológiai tanulmány formájában?

A válasz nyilván egyértelműen csak tagadó lehet, hiszen remek alkotás került a kezünkbe. Az pedig a mű eredményeihez tartozik, hogy nem látszik igazodni semmiféle formai kategóriához, csupán követelményeknek tesz eleget ilyen vonatkozásban: önmaga számára teremt formát.

Ha mégis realista regényeket várnunk, nagyon jól tesszük, joggal is, hiszen új források fakadtak Erdélyben. Ha szociológiai munkákat várnunk, várakozásunk indokolt, hiszen éppen elég nagy még a megíratlan, feldolgozásra váró anyag.

CSORDÁS MIHÁLY

A VALÓSÁG EZEREGY ARCA

KOLOZSI TIBOR: *Vendég Bergengóciából*.
Forum, Újvidék, 1971.

Az írók műhelyéből esztendőről esztendőre változatosabb és mindegyre több figyelmet és a teljes befogadáshoz több szellemi erőfeszítést követelő művek kerülnek az olvasó asztalára. Elvitathatatlan gazdagságot jelent, hogy a mi irodalmunk skálája is kiszélesedett és írónk ma már nem elégszenek meg pusztán a kiválasztott — ihletettségekben

meglett — fabula közlésével, még akkor sem, ha a legszigorúbb tömörséggel és az asszociatív visszavetítési képrendszerrel tépik fel a cselekmény egyenletes vonalvezetését. Már itt is szeretnénk tovább jutni, mint aki mindig »új vizeken jár«...

Amikor Kolozsi Tibor új elbeszéléskötetét olvassuk, mindjárt

az első mondatoknál úgy rémlik, hogy a fennebb említett hangvételező író munkáival állunk szemben. Ez nemcsak stílusára, hanem téma-választására is vonatkozik, jóllehet az utóbbiból gyakran előtűnik egy hang, mely hol a groteszk figurákkal benépesített és futkározó reflektorfényekben felvillanó mesevilág felé csalogat, hol szinte balladésan mélyen hívogató, hol pedig olyan irreális kulisszafalak között imbolyognak a figurái, mintha írjuk visszajára fordította volna a világot, hogy így a rezdülő valóságunk még bizarrabb hangsúlyt adjon. Egyik is, másik is arra vall, hogy az emberábrázolás ma hol ide, hol oda vetül: erkölcsi normák nélküli világban élünk, s a klasszikus értelemben vett erkölcsért nem egyszer a régi emlékek felé kell visszafordulunk, vagy egészen olyan messzire, ahol az élet pereme látomászerűen szertefoszlik, árnyékká válik, érzékelhetetlenné válik: megfoghatatlan.

De ami Kolozsi elbeszéléseiben él, az mégis maga az ember, és cselekedetei, viszonyulásai — ebben az elvontságban — nem a benne rejlő erők, hanem a külső, ismeretlen, rátörő, vagy váratlanul és erőszakosan rászakadó parancsok (ravaszul mosolygó intelmek) határozzák meg. Az elbeszélések olvasása közben sokszor úgy érezzük, hogy légiés alakok mozognak légüres térben, mintha a képzelet és a valóság között elvesztett énjüket keresnék... És itt felmerül a kérdés: a képzeletbeli alakokat mi köti a valósághoz?... Mi az, ami közvetlenül nekünk szól ezekben a fellinien lebegő képekben?... Az az intéz, ami a múlt sötét, embertelen emlékeit és a jövő háborzongató ismeretlenségét idézi elénk. Nem szól nyíltan, sem helyet, sem kort nem jelöl meg tetten érhetően, s így alakjait következtetésen távol tartja tőlünk: köztünk a tér és az idő mérhetetlen arányai bontakoznak ki, olyannyira, hogy ezek közelebbi vagy közvetlen meghatározására néha még maga ez a földgolyó is kevés.

Amikor ezeket az elbeszéléseket olvassuk — és köztük az egyéni élményekkel átszőtt naplójegyzeteket —, szembetűnő, hogy Kolozsi hangvétele merész íveléssel eltér eddigi

realista ábrázolásmódjától. Azért mondom, hogy merészen eltér, mert jól ötvözőtt stílusa és intellektusa lehetővé teszi számára leitmotívumainak egyénien lényegre törő kivetítését. Vonatok, ismeretlen városok és nem szomorkás, hanem az idő távolodásában lehült diákemlékek váltogatják egymást oly szoros egybekapcsolódással, mintha az író csak akkor tudna szabadulni tőlük, ha meggyónja őket: ha kimondja őket szenttelenül. És mindvégig erre a belső fegyelmzettségre törekszik minden alakjának megformálásánál, minden egyes légiés stornak megírásánál.

Ennek a kötetnek nem egy darabja mindjárt az első olvasásnál az ember agyába vésődik úgy, hogy hatása újraolvasásra hívja meg, ha átélte az író mélyre, és mindig mélyebbre ható törekvéseit.

A *Jelentkezni kell* című elbeszélése víziókkal teli különös hangvételű kompozíció, mely szerkezeti felépítésében kisregényhez hasonlatos. Ködös, megfoghatatlan s az olvasó számára ismeretlen kisvárosa Déry Tibor G. A. úr X-ben fantasztikus látogatására emlékeztet, de nem az eljövendő harmadik világháború képzeletbeli pusztításait idézi, hanem az önmagát folyton újrászülő, szaporodó és az egész életre — mint egy sárkány — rátelepedő bürokráciát, amely mechanikussá és megváltoztatlanná bontja az életet. Hasonló szövésszerű a *Vendég Bergengóciából* című írása. Álomszerű víziókban kusza emlékek között megelevenedik a múlt. Mintha azt mondaná az író: »ilyeneket álmodunk!« Harminc év távolsága idézi fel a múltat, s bárha az idő, az élet egészen új világképeket is teremtett, az emlékek visszatérnek, ha fakuló színekben is, de szontvázuk olykor földereng — hazugul és megejtőn, mint a jelenben az új és megejtőn, mint a jelenben az éj leple alatt, és az álom képében kísért tovább éj múlt. A *Csigalépcső*-ben egy életút, emlékekkel és kihagyásokkal teli teherrel ível az irreális csigalépcsőn felfelé, a pici darabba kék ég felé, amely ebben a teljesen reménytelen és vigasztalan távolodásban az időnek azt a fakó foszlányát jelenti, amit maga

az öregség, az elmúlás jelent egy tartalmában soha ki nem teljesedő emberi élet útján és — a vége felé. Ha bepillantunk a *Pókháló a falon* c. elbeszélésének szürke irodájába, a helyiség láthatatlan pora, az aktákat lassan, észrevétlenül bevonó penész, a bürokratizmus láthatatlan, de mindig jelenvaló pókhálója nemcsak a porosodó aktákra hat, hanem az akták közt élő ember lelkivilágára is. Egymásra hatnak, egymást kiegészítik, sokasodnak s ebben a tragikus circulus vitiosusban az elenyésztés vesztével fonják be egymást, akár a pókok pókhálóikkal az odvas falak szögletét.

De bármelyik írását idézhetnénk még, hogy újra meg újra hangsúlyozzuk: Kolozsi elbeszélő képessége, emberábrázolása, környezetrajza az emberi lélek mélyebb, rejtettebb rezdüléseinek felszínre hozásával gazdagodott s olyan képsorozatot állított elénk, amelyből a múlt felidézésével kicseng a ma kontrapunktokkal teli ijesztő hangja, és e hangfalak mögül egy kicsit a jövőbe is pillanthatunk, csak azt nem tudjuk még, hogy az ilyen sejtelmek után végképp elmerül-e a múlt, vagy teljesen átalakul, átlényegül majd valahol — mondjuk az ilyen és hasonló víziók nyomán — »Bergengóciában«?!...

LÉVAY ENDRE

EGYETLEN NAGY LÉLEGZET

BÖRCSÖK ERZSÉBET: Sári.
Forum, Újvidék, 1971.

Eszeveszetten száguldó hintó tűnik fel a város úri negyedében. A szilaj, zabolátlan paripák berontanak a belváros forgalmas utcáira, tovább trappolnak a kültelek, a gyárváros felé, azt is elhagyják, már kint rohannak a szőlődombok között, hogy azután a hepehupás országúton folytassák száguldásukat. Az út elején utasai boldogságtól meg részegülten rikoltoznak, de később fakul a jókedv, elnémul a vad kacaj, hogy végül is a borzadály, a halálfélelem uralkodjon el felettük.

És az ámokfutásszerű száguldás közepette váratlan fordulatoknál, az országút hirtelen zökkenőinél egymás után hullanak ki a rohanó hintó utasai. Hiába kapaszkodnak, hiába ragadják meg egymást görcsös ölkelkezésben, hullanak az útra a életet habzsoló ifjú lányok, piperkőc zsúrfiúk, hetvenkedő szépasszonyok és a körülöttük lebzselő konjunkturalovagok. Úgy látszik, csak

egy, egyetlenegy személy, egy élet-erős szép leány képes kitartani végig. Így hisszük, de nem így történik...

Börcsök Erzsébet húszéves korában megírt, de csak halálának évében kiadott első kisregényében nincs is rohanó hintó. A társaság, mely a könyv, oldalain életre kel, az első világháború utáni évek divatos gépkocsijain, Buickon és Cadillacon közlekedik!

A rohanó hintó, melynek utasai nem bírják a száguldás iramát, csak a Börcsök-regény olvasása közben keletkezett érzelmeket jelképezi. Egy fiatal, kezdő írónt tintába mártotta tollát, és — hösnője életstílusában — egyetlen hatalmas lélegzetvétellel vázolja fel a Bega menti város kisebbségi sorsban is feltűró polgárságának, vagy e réteg egy szűkebb csoportjának ma már viszsztatászfítónak és valóságzsűrtéségében is hihetetlennek tetsző életét.